

УДК 321

Лейтін Д.

Стенфордський університет (США)

НАПРЯМКИ РУХУ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ
(міркування над твердженням проф. Сарторі, що „політична наука американського
типу йде в нікуди. Це постійно зростаючий колос на глиняних ногах”)

Політична наука залишається дисципліною, що розвивається, однак дослідження в її межах тяжіють до декількох добре розроблених програм, навколо яких об'єднуються міжнародні співтовариства вчених. Я позначу три подібних дослідницьких програми для того, щоб показати існуючу напругу інтелектуальних пошуків у дисципліні. Поперше, у нормативній теорії політологи розробляють ідеї „Теорії справедливості” Джона Ролза в межах програми, що надала нової енергії лібералізму в його можливостях відповідати на ключові політичні виклики сучасності [1]. По-друге, у програмі, що виникла в межах вивчення американської політики, політологи розвивають положення теореми медіанного виборця Дунканна Блека [2] для широкого набору демократичних держав з різним інституціональним устроєм, щоб дослідити роботу ключових демократичних механізмів представництва й підзвітності. По-третє, ґрунтуючись на раніше недоступних широкомасштабних крос-національних історичних даних, комп’ютерних програмах, про які не могло й мріяти попереднє покоління, та теоретичних відкриттів в галузі економетрики, політологи реалізують мрію засновників біхевіористської революції (Стейна Роккана, С.М. Ліпсета, Карла Дойча) про системне вивчення джерел виникнення демократії й політичного порядку.

Звичайно, існує безліч інших дослідницьких програм, наприклад, в теорії міжнародних відносин, порівняльній політичній економії та політичній психології, які могли б

бути висвітлені в цьому есе. Мое завдання, однак, полягає в тому, щоб, відповідаючи на жалібний плач проф. Сарторі, продемонструвати не великий масштаб дослідницького поля політичної науки, а скоріше його якість, інтернаціоналізм досліджень та їхню відповідність потребам реального світу.

Джон Ролз та „Теорія справедливості”

Праця Дж. Ролза запропонувала нові теоретичні підстави ліберального державного устрою [1]. Для цілого покоління політичних теоретиків „Теорія справедливості” визначила центральний фокус досліджень як у спробах заперечити її основні положення, так і розвивати їх далі в сучасній політиці. В межах економоцентричної умови Парето добробут суспільства збільшується, тільки і якщо зміна політичного курсу не погіршує становища будь-кого, а поліпшує становище як мінімум одного його представника. Ролз наполягає, що зазначений принцип добробуту не може сам по собі створювати концепцію справедливості; вона повинна супроводжуватися теорією, що пояснює, яким чином із часом може бути визначено первинний розподіл прав і ресурсів (природних і соціальних). Зазначена теорія, вважає Ролз, може бути розроблена з використанням припущення про „виходне становище”, у межах якої під „загісою незнання” про своє майбутнє місце в суспільстві, раціональні індивіди вибирають принципи справедливості. Два принципи були теоретично виведені з цього припущення: перший – про рівний розподіл базового набору основних свобод, другий – про справжню рівність можливостей. Як наслідок другого принципу, соціально-економічна політика (що не суперечить попереднім тезам) повинна бути переорієтована на збільшення добробуту тих, хто перебуває в найменш сприятливому становищі. Зазначені принципи спричинили серію дискусій і спроб їхнього вдосконалення, що тривають дотепер. Наприклад, А. Сен і Дж. А. Коен конкретизували застосовані критерії рівності. Аналогічно, Б. Беррі й Ф. Ван Парійс, ґрунтуючись не на комунітаристських припущеннях багатьох марксистів, а на індиві-

© Laitin D., 2011.

© Фісун О.А., переклад з англ., 2011.

Автор висловлює подяку за зауваження та інтелектуальну підтримку Хосе Коломеру, Дж. Бінхему Пауеллу мол., Робу Рейху та Сіднею Тарроу в роботі над ранніми варіантами статті. Текст друкується за виданням: Laitin, David D. "Whither Political Science? Reflections on Professor Sartori's claim that "American-type political science...is going nowhere. It is an ever growing giant with feet of clay"" *PS: Political Science and Politics*, Vol. 37, No. 4 (2004), pp. 789-791. Переклад з англ. О. Фісуна.

дуалістичних положеннях Ролза, нормативно обґрунтували радикальні егалітарні вимоги.

Можливо, найпомітнішим аспектом за-значеної програми в сучасних дослідженнях є концепція мультикультуралізму. У тезі про „вихідне становище” Ролза були присутні абстрактні індивіди, без історії та культури. Вони повинні були обрати правила для суспільства, що неминуче повинне було бути культурно різнопідібним. На цей час значна кількість нормативних теоретиків, очолюваніх У. Кимлічкою, запитують, чи є можливим включення фактора культури в теоретичну традицію, що раніше вважала його менш важливим, ніж розв’язання питання справедливості [3]. Вказані теоретики стверджують, що культурна принадлежність є необхідним елементом індивідуальної свободи, і тому вона повинна бути інтегральною частиною етичного індивідуалізму в центрі ролзовської ліберальної теорії. Більше того, теоретики мультикультуралізму відкидають консервативне розуміння культури, що походить від Берка та приймає традиційні неліберальні практики. Зазначені теоретики мріють про таке ліберальне суспільство, що ґрунтуються на ліберальних принципах Ролза, але в якуму індивіди можуть бути визнані як члени тієї або іншої „соціальної культури”. Ролз прагнув модифікувати свою теорію з урахуванням зазначеної критики, розчаровуючи універсалістів та егалітаристів, які побачили в цьому загрозу індивідуальній свободі (особливо ті з них, хто так і лишився в межах тільки своєї культури). На їхній погляд, Ролз усе більше відхилявся від питань перерозподілу у бік не дуже бажаного ними визнання культурного релятивізму. Такі дискусії демонструють жвавість та актуальність нормативних суперечок у політичній науці, їх прямий взаємозв'язок з виробленням публічної політики та розв’язанням *inter alia* практичних питань про політику в царині добробуту, мови й розподілу соціальних благ.

Дункан Блек та „Теорема медіанного виборця”

Теорема медіанного виборця є простою та елегантною. В умовах існування набору переваг з одним максимумом у межах одномірного континууму політичних позицій та правил їхнього вибору на підставі принципу більшості перемагає той варіант політичного курсу, що припадає на ідеальну позицію медіанного виборця, „ліворуч” і „праворуч” від якого перебуває рівна кількість виборців. Ця потужна теза спонукала Ентоні Даунса до написання знаменитої роботи „Економічна

теорія демократії”, у якій він продемонстрував (з набором певних припущенень), що політичні партії за виборчої системи відносної більшості будуть раціонально пересувати свої програмні платформи до найкращої позиції медіанного виборця [4]. Розробка положень даної праці виявилася настільки плідною, що кожний новий поворот питання, як теоретичний, так і практичний, викликав нову хвилю досліджень.

Розглянемо тільки один аспект цієї дослідницької програми, що активно досліджується сьогодні, а саме, питання про те, яка саме виборча система найкраще задовольняє умовам знаходження позиції медіанного виборця. У вихідній даунсівській моделі відповідь була очевидною і сформульована ще раніше як закон Дюверже (і теоретично обґрунтована у недавніх роботах Гарі Кокса): виборча система відносної більшості сприяє формуванню двопартійної системи. Модель міжпартійної конкуренції Даунса припускала, що обидві партії будуть зближувати свої протилежні програмні позиції до ідеальної точки медіанного виборця. Однак останні роботи Дж. Бінхема Пауелла мол., Дж. Губера й Х. Коломера продемонстрували, що голос медіанного виборця може за певних умов не враховуватися при переході від ситуації виборів до політичних торгів у легіслатурі. У реальному законодавчому процесі, як показують вказані дослідження, пропорційні виборчі системи дозволяють проводити політику, що узгоджується з позицією медіанного виборця так само, як у системах відносної більшості. Вивчення здатності різних виборчих систем забезпечувати законодавчу політику на основі демократичних принципів на цей є час ядром дослідницької активності в сучасній політичній науці.

Безліч інших питань, що утворюють центр демократичної теорії та походять від „теореми медіанного виборця”, продовжують впливати на поточний порядок денний політологічних досліджень. Одне з них стоється здатності політичних партій при одержанні більшості місць в легіслатурі формувати політичний курс на основі медіанної позиції усередині своєї фракції, а не в легіслатурі в цілому. Інше пов’язане зі з’ясуванням можливостей парламентських комітетів діяти в межах своєї компетенції в інтересах насамперед медіанних членів комітету, а не в інтересах медіанної позиції законодавчого органу. Третє має справу з ендогенным відбором виборчих правил та інститутів, і як далеко він відхиляється від позиції медіанного виборця. Четверте досліжує, чи дійсно

економічне зростання (через менші можливості добування ренти) зумовлено більш тісним зв'язком публічної політики з потребами медіанного виборця. П'яте досліджує складні конфігурації коаліцій та кабінетів меншості в багатопартійних парламентських системах і те, в якій мірі вони представляють медіанного виборця. В даній сфері безліч учених, що співробітничають між собою з різних берегів Атлантики (М. Лейвер, К. Стром, Н. Шофілд та ін.), продемонстрували, як у різноманітних політичних вимірах виникає несподіваний взаємозв'язок ідеальних позицій медіанного виборця й політичних курсів коаліційних урядів та кабінетів меншості. Всі ці питання зараз широко обговорюються в статтях, що публікуються в провідних політологічних журналах.Хоча ці статті застосовують складні моделі й статистичні техніки, всі вони є частиною загальної дослідницької програми, що звертається до фундаментальних питань демократичної теорії.

Проект порівняльних досліджень Стейна Роккана

У класичному корпусі текстів Стейна Рокканна та його співавторів завдяки побудові розгалужених схем і матриць системно розкриваються траєкторії розвитку сучасних демократичних держав [5]. Карл Дойч та його співавтори розробили програму, в якій кількісні дані повинні були збиратися й оброблятися так, щоб ці матриці й схеми були представлені в статистичному вигляді. У ранніх статтях про можливості даного методу набір даних Дойча був наполовину порожній, більше того, якби він і був повністю заповнений, на той час не існувало статистичних програм, які могли б аналізувати їх (як і теорій, що розв'язували б неминучу проблему ендогенності даних).

Сучасні політологи додали нової сили програмі порівняльних досліджень, запропоновану С. Рокканом, С.М. Ліпсетом та К. Дойчем. Озбройвши її новими методами, вони знову направили її на вирішення поставлених ними фундаментальних порівняльно-історичних проблем. Першою з них є пошук того, що відрізняє демократичні країни від не таких. Даний проект, очолюваний А. Пшеворським, частково підтверджив результати класичного дослідження С.М. Ліпсета „Політична людина” про взаємозв'язок модернізації та демократії [6]. Команда Пшеворського, ґрунтуючись на великому наборі даних, що охоплює майже півстоліття, продемонструвала, що, хоча виникнення демократії є досить випадковим процесом стосов-

но структурних передумов, імовірність виживання демократії підвищується в міру досягнення країною певного рівня ВВП на душу населення [7; 8]. Карл Буа, розвиваючи цю програму далі, навів нові докази припущення про те, що за останні два століття демократії не виникали випадково, а з'являлися там, де існували умови відносної економічної рівності й мобільності основних суспільних активів [9].

Інші політологи звертаються до питання не про підстави демократії, а, скоріше про проблеми підстав політичного порядку: чому одні країни здатні підтримувати політичний порядок, у той час як в інших виникає громадянська війни та/або розпад держави? Кілька команд дослідників, використовуючи великі набори даних по всіх континентах та історичних періодах, дійшли висновку, що економічне процвітання та рівень здатності держави придушувати підривну діяльність є факторами, які щонайкраще гарантують порядок. Що є цікавим у цих дослідженнях (як і у вивченні виникнення демократії), так це те, що перемінні, пов'язані з такими категоріями як „цивілізаційні розлами” або „культура”, продемонстрували дуже слабку пояснювальну здатність, або взагалі не відігравали ролі.Хоча в рокканівській традиції (пошуку стійких довгострокових паттернів розвитку нації-держави) релігійні та інші культурні перемінні відігравали ключову роль [10], останні масштабні дослідження демократії й громадянських війн виявили їх відносно невелике значення.Хоча й можна поставити питання про те, чому культурно-історичні фактори, що використовуються в статистичних моделях, перестали мати значення, однак все одно ці нові роботи є значним кроком уперед на шляху, який сам С. Роккан, без сумніву, схвалив би.

Висновок

Досягнення політичної науки як академічної дисципліни часто недооцінюється внаслідок того, що в ній або немає такого теоретичного ядра, як, наприклад, у фізиці або економіці, або відсутній загальноприйнятий метод дослідження, що існує в таких експериментальних науках, як біологія та психологія. Однак, що відрізняє політичну науку як дисципліну, так це її фокус на дослідженні ролі ключових результатів політичних дій – справедливості, представництва, порядку, демократії, – та її спроби поставити важливі нормативні, аналітичні та емпіричні питання, що випливають з їхнього осмислення. Я сподіваюся, що мені вдалося продемонстру-

вати, як три основні дослідницькі програми, розглянуті в даному есе, намагаються поєднати нормативні, аналітичні й емпіричні курси аналізу способами, що просувають наше розуміння кількох ключових політичних факторів. Я також сподіваюся, що згадування деяких провідних політологів, які працюють у рамках указаних програм, зводять нанівець будь-які підозри, що наша дисципліна є винятково „американською”. Фактично, навіть у найбільш „американській” з усіх програм – „теоремі медіанного виборця”, немає нічого тотожного з американською монополією, ані теоретично, ані емпірично. Я сподіваюся, що мені вдалося висвітлити весь динамізм сучасної політичної науки й спростувати тезу проф. Сарторі про те, що це колос, що розжирів, на глиняних ногах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж.Ролз ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К.: Основи, 2001. – 822 с.
2. Black D. The Theory of Committees and Election / D.Black. – Cambridge: Cambridge University Press, 1958. – 242 р.
3. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В.Кимлічка. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – 176 с.
4. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs. – New York: Harper, 1957. – 310 p.
5. Rokkan S. State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe / S. Rokkan; [ed. by S. Kuhnle, P. Flora and D. Urwin]. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 440 p.
6. Lipset S. M. Political Man: The Social Bases of Politics / S.Lipset. – Garden City, N.Y.: Doubleday, 1960. – 432 p.
7. Przeworski A. Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990 / A.Przeworski, M.E. Alvarez, J. A. Cheibub, F. Limongi. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 336 p.
8. Пшеворский А. Демократия и развитие: что мы знаем и чего не знаем? / А. Пшеворский // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Харьков, 2007. – Вып. 5. – С. 148-166.
9. Boix C. Democracy and Redistribution / C. Boix. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 280 p.
10. Роккан С. Измерения процессов формирования государства и создания нации: возможная парадигма для исследования вариаций в пределах Европы / С. Роккан // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Харьков: Константа, 2005. – Вып. 3. – С. 182-217.